

DOKUMENTATION

Forsvarsministeriet: Indberetninger om DKP 1948-49

Af Thorsten Borring Olesen

I Hans Hedtofts arkiv ligger der fire indberetninger om overvågning af DKP's aktiviteter i 1948-49. Materialet har indtil nu været klausuleret "ikke-tilgængeligt". Det har ikke forhindret, at en lille gruppe historikere har set og brugt materialet tidligere. Tage Kaarsted var den første, der i bind III om de danske ministerier fra 1977 anvendte det, ligesom Kurt Jacobsen gav materialet en udførlig behandling i sin Aksel Larsen-biografi fra 1993. Senere har der, ikke mindst med den nyere debat og de igangværende undersøgelser om sikkerhedstrusler og overvågning under den kolde krig, været adskillige referencer til materialet i pressen. Da det imidlertid kun er en meget snæver kreds af historikere, som faktisk har haft adgang til oprindelige materiale, må materialet også have cirkuleret via mere uofficielle kanaler. Det er derfor kun godt, at Arbejderhistorie efter samråd med Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv nu har taget initiativ til at publicere dokumenterne.

Der rejser sig fire overordnede spørgsmål i forbindelse med dokumenterne. For det første, hvad fortæller de? For det andet, hvor stammer de fra? For det tredje, kan man tro på de oplysninger, de videregiver? For det fjerde, hvad er deres relevans for historisk forskning i dag?

Dokumenterne falder i to kronologiske grupper. To fra november 1948 og to fra marts 1949. De første to dokumenter beretter for det førstes vedkommende (dateret 1.11.48) detaljeret om formand og bestyrelsesmedlemmer i "Arbejdsmændenes fagforening for Hær og Flåde", mens det andet (dateret 5.11.48) mere opsigtsvækkende redegør for, hvordan DKP's centralkomité i september 1948 skulle have nedsat et særligt udvalg med den opgave at forberede sabotageaktioner i tilfælde af en evt. britisk eller amerikansk besættelse af landet. Sidstnævnte dokument kan i øvrigt berette om konkrete forberedelser hertil på et møde afholdt den 28. oktober med en række tillidsmænd primært fra B&W. På dette møde fik tillidsmændene besked på at indsamle tegnninger og planer over sabotageobjekter, ligesom

én deltager fik i opdrag at tage kontakt til tillidsmænd på Riffelsyndikatet, Våbenarsenalet og Hærens Tekniske Korps.

De to dokumenter fra marts er tidsmæssigt sammenfaldende med den periode, hvor den danske regering efter sammenbruddet i de skandinaviske forsvarsforhandlinger søndrede betingelserne for medlemskab af Atlantpagten. Det første dokument dateret 11.3.1949 er ret alarmistisk, idet det beretter om et møde i DKP's centralkomité udvidet med DKP's distriktsformænd i København og enkelte tillidsfolk. På mødet skulle Aksel Larsen have givet fortrolige oplysninger om, at den kommende tid ville blive en tid med en betydningsfuld kraftprøve mellem Sovjet og vestmagterne. "Rusland havde sin invasionshær og flyverstyrker parat", slog Aksel Larsen ifølge dokumentet fast. På det grundlag havde DKP fået ordre til at holde sig parat. Endvidere at DKP ville få besked om en besættelse af Danmark, før den blev iværksat. Det betød, som det hed, at ingen kommunist måtte rejse, og aktive kommunister skulle være i daglig kontakt med hinanden. Det andet dokument dateret 18.3.1949 redegør yderst kortfattet for et fortroligt møde i DKP's faglige sekretariat, hvor de deltagende tillidsmænd angiveligt fik ordre til "øjeblikkeligt" at skabe uro og ravage på arbejdspladserne og sabotage mod produktionen. Anledningen må være Folketingets tilstundende behandling af forslaget om Danmarks tilslutning til Atlantpagten.

Hvem der står bag disse indberetninger er uklart. Til dokumenterne hørte oprindeligt et følgebrev fra forsvarsminister Rasmus Hansen til Hans Hedtoft. Det er desværre bortkommet og kan derfor ikke optrykkes her sammen med de øvrige dokumenter. Af Kurt Jakobsens behandling kan man imidlertid forstå, at Rasmus Hansen har briefet Hedtoft om de to november-dokumenter, inden han den 12. november oversendte dem til ham.¹ Registranten til Hedtofts arkiv omtaler i øvrigt Forsvarsministeriet, som udsteder af begge dokumentgrupper under overskrifterne "Beretning 5. november om CK-møde sept. 1948" og "Beretning om CK-møde 8. marts 1949". Dokumenterne er altså

filtreret gennem Forsvarsministeriet, før de er havnet hos Hedtoft. Det kunne tyde på, at den militære E-tjeneste var ophav til oplysningerne.

Det er nu langt fra givet. De to dokumentserier fremtræder nemlig ret forskelligt: Den første fra november ser ret amatøragtig ud og bærer for det ene dokumentets vedkommende overskriften "Afskrift", mens den anden serie fra marts ser mere officios ud med påstemplingerne "hemmeligt" og med eksemplarnumre. Alt dette kunne tyde på, at november-dokumenterne kommer fra en ekstern kilde, og her kunne man jo gætte på, at enten Arbejdernes Informations Central (AIC) eller Arne Sejrs selvbestaltede spionbureau, "Firmaet", – eller endog begge i forening – stod bag. På grund af det mere professionelle udseende er der mere grund til at tro, at den militære E-tjeneste faktisk var ophav til marts-dokumenterne. Men vi ved det ikke.

Jeg skal ikke gå i detaljer med troværdigheden af oplysningerne i dokumenterne. Vil man nærmere ind på den problematik, kan man konsultere diskussionen hos Kurt Jakobsen. Den virker i hovedsagen meget fornuftig i sin betvivlen af autenciteten af en række af oplysningerne, især at DKP konkret skulle have forberedt sabotage-aktioner i forbindelse med en krigssituation. Der er simpelthen for mange forhold, der ikke stemmer.² Som Bent Jensen har slået fast, er der intet, der tyder på, at Sovjet i denne periode opererede med konkrete angrebsplaner mod Danmark, hvilket ikke mindst får oplysningerne i 11. marts-dokumentet til at se noget fabrikerede ud.³ Dokumenterne eller enkelte af dem kan altså indeholde bevidst falske oplysninger, fordi hensigten måske ikke først og fremmest har været at give 'early-warning' om kommunistisk undergravende aktivitet, men at påvirke den politiske beslutningsproces, måske især beslutningen om Danmarks evt. alliancetilhørsforhold. Det ville i så fald ikke være et enestående eksempel på politiserede aktivitet fra E-tjenesternes side.

Omvendt er det også vigtigt at understrege, at DKP gennem sin tilknytning til Kominform og Sovjet og gennem sine politiske markerin-

Den 1.november 1948.

Det er oplyst, at der i begyndelsen af oktober 1948 har været afholdt et hemmeligt møde mellem de kommunistiske bestyrelsesmedlemmer inden for "Arbejdsmændenes fagforening for Hær og Flåde".

På mødet modtog bestyrelsesmedlemmerne ordrer og retningslinjer vedr. det fremtidige kommunistiske infiltrationsarbejde, agitation og undermineringsarbejde inden for hær og søværn.

-0-

"Arbejdsmændenes fagforening for Hær og Flåde" ledes af en formand og 9 bestyrelsesmedlemmer, hvoraf de 6 er kommunister.

Formanden er FRITS MØLLER, (døbt Friedrich), f.d. 24/12-1909 i Fredericia, boende Dr. Olgasvej 51, Kbhvn., Frbg.

Hans fader var sønderjyde og faldt i den første verdenskrig. Han er opvokset i hjemmet hos moderen i Haderslev, indtil han i september 1928 rejste til Rusland. Han vendte hjem fra Rusland i januar 1931. Deltog i den spanske borgerkrig på republikansk side fra d. 15/2-1937 til d. 10/1-1938. Arbejdede i snæver kontakt med det tyske kommunistiske parti og blev i juni 1941 fængslet i København for kommunistisk virksomhed, løsladt i august mod at love at afholde sig fra politisk virksomhed. Antages at have kontakter til det russiske efterretningsvæsen.

Han er gift med det kommunistiske folketingsmedlem ALVILDA LARSEN.

Var fra 1939 til 1942 ansat som arbejdsmand ved Orlogsværftets kobbersmedje og fra d. 25/4-1946 til d. 21/6-1946 ved Søartilleriet.

Skal nu være ansat på militærhospitalet.

Næstformand: arbejdsmand FRITS BØRGE LERCHE, f.d. 13/4-1909 i Århus, boende Parmagade 9, st., th., Kbhvn.

Han betegnes som fanatisk og meget handlekraftig kommunist, der dominerer fagforeningen sammen med Frits Møller og fagforeningens revisor MARTIN NIELSEN.

Skal p.t. være ansat på Hærens våbenarsenal, Amager Boulevard, Kbhvn.

Sekretær: arbejdsmand KARL CHRISTIAN EMIL HANSEN, f.d. 23/7-1901 på Frbg., boende Stubmøllevej 18, 2., Kbhvn.

Er overbevist kommunist, der helt lader sig lede af Frits Møller.

Skal p.t. være ansat på Hærens ammunitions arsenal, Refshalevej, Kbhvn.

-2-

Bestyrelseslemmer:

Arbejdsmand HOLGER SVEND JENSEN, f.d.9/3-1919 i Kbhvn.,
boende Åbakkevej 57, st., Kbhvn.

Er aktiv kommunist.

Har siden 2/6-1943 været ansat på Søværnets beklædningsmagasin.

Arbejdsmand NIELS MARIUS LARSEN, f.d.16/12-1910 i Kbhvn.,
boende Hjorth Lorenzengade 21, Kbhvn.

Er aktiv kommunist, lader sig fuldstændig lede af Frits Børge Lerche.

Ansæt fra 1942 til 1943 på O.V. Fra begyndelsen af maj 1945 ansat ved Orlogsværftets skibsbyggeri (transportafd.).

Arbejdsmand, Chauffør CARL EMIL ERIKSEN, f.d.26/5-1905 i Kbhvn.,
boende Ahornsvej 8 B, Kbhvn.

Ansæt siden 1938 som chauffør ved Materialboden, Flådestationen, hvor han sammen med chauffør HANS ANKER DAHL efterhånden præger hele "kørselsafdelingen" og i virkeligheden kontrollerer en stor del af den del af Søværnets kørsel, der finder sted på Holmen.

A F S K R I F T .

5/11-48

I slutningen af september måned holdt DKPs central-komite et møde, hvor det bl.a. blev besluttet at nedsætte et udvalg, bestående af MARTIN NIELSEN, f.d.12/12-1900 i Gød-vad, SVEND NIELSEN, f.d.1/8-1909 i Kbhvn., PETER ALFRED JENSEN, f.d.7/7-1903 i Århus og HARTVIG HØJSTRUP SØRENSEN, f.d.11/1-1903 i Nørresundby.

Dette udvalg skulle tilrettelægge sabotagen i Danmark under en evt. engelsk eller amerikansk besættelse, ligesom de skulle indkalde tillidsmænd til fortrolige møder i DKPs faglige sekretariat og mundtligt give dem anvisninger på sabotagens tilrettelæggelse og af tillidsmændene modtage planer over virksomhedernes mest sårbare punkter.

Den 28/10-48 indkaldte ovennævnte udvalg følgende tillidsmænd til møde i det faglige sekretariat: JOHAN HENRY NEBBELONG, f.d.3/11-1902 i Ringkøbing, boende Hummergade 3,3.,tv.,Kbhvn., specialarbejder hos "B & W", HERLUF CHRISTIAN LYNGE HANSEN, f.d.26/9-1912 i Nibe, boende Store møllevej 26,st.,Kbhvn., tillidsmand hos Schulstad og Ludvigssens brødfabrikker, boende strand-lødsvej, VILLY CARLO ANDREASEN, f.d.28/5-1911 i Århus, boende Hessensgade 43,st.,Kbhvn., formand for skibsværftsarbejdernes forbund, Nansensgade 30, GILBERT EMANUEL CARLSEN, f.d.8/9-1905 i Kbhvn., boende Ulvefodsvej 7, 1.,tv.,Kbhvn., tillidsmand hos "B & W", KAJ PETERSEN, ukendt, tillidsmand for skibstømrerne på Refshaleøen, og VOLMER SØRENSEN, tidl. kasserer i distrikt 4, nu på kommunistisk foranledning ansat på Holmen som arbejdsmand.

Disse tillidsmænd fik ordre til at forberede og indsen-de tegninger og planer over sabotageobjekter samt til at indkalde andre kommunistiske tillidsmænd til fortrolige møder om planlægning af sabotage. Det blev meddelt, at man efter ordre fra det sidst afholdte møde i Oslo skulle intensivere arbejdet ved fremkaldelse af uro og strejker, og at partiet måtte være forberedt på en evt. aggression fra politiets side.

Man var klar over, at engelsk og amerikansk indflydelse gjorde sig mere og mere gældende i Danmark, og at det antikommunistiske arbejde i Europa var forstærket. Som modvægt heroverfor måtte der træffes foranstaltninger af såvel økonomisk art som ved tilrettelæggelse af sabotage. Det blev i denne forbindelse oplyst, at det beløb på 300,000 kr., der for tiden indsamles til "Land & Folk", ikke som man officielt gav udtryk for, skulle bruges til bladet's almindelige arbejde, men skulle være et hjælpefond til brug under strejker og for partiets ledende mænds eventuelle illigalitet. Tillidsmændene fik ordre til at

-2-

forberede deres illegale bopæle og at indsende meddelelse herom til udvalget.

HERLUF HANSEN erklærede, at han på sit arbejdssted allerede havde udarbejdet planer, således at man straks var i stand til at afbryde enhver elektrisk kraft til fabrikken.

Udvalget beordrede HERLUF HANSEN til at søge kontakt med tillidsmændene inden for RIFFELSYNDIKATET, VÅBENARSENALET og HÆRENS TEKNISKE KORPS.

GILBERT CARSTENSEN oplyste, at han på Refshaleøen var i stand til med kort varsel at sætte alle vigtige maskiner ud af funktion, idet tro partikammerater var anbragt på de mest sårbare steder.

VILLY ANDREASEN skulle fra sit fagforeningskontor udsende informationer såvel af mere almindelig art som fortrolige meddelelser.

På forespørgsel om partiets stilling i tilfælde af russisk besættelse, svarede ALFRED JENSEN, at man officiel måtte tilkendegive et modsætningsforhold til enhver fremmed besættelse af landet, men at man i realiteten på enhver måde ville støtte en eventuel russisk besættelse af Danmark med våbenmagt og sabotage.

H E M M E L I G T !

(Expl.nr. / af ialt 3 expl.)

Fordeling:

Expl.nr.1:

- - 2:

- - 3:

København, den 11/3 1949.

(Kilde:).

DKP.s centralkomité har tirsdag den 8/3 1949 været samlet til et fortroligt partimøde i partihuset (hotel PHØNIX). I mødet deltog desuden DKP.s distriktsformænd i København samt enkelte kommunistiske tillidsmænd. Mødets formål: partiformanden, AKSEL LARSEN, skulde meddele fortrolige informationer.

I sin tale udtalte AKSEL LARSEN bl.a.:

På et fortroligt møde i Oslo i februar var det eenstemmigt blevet vedtaget, at de skandinaviske kommunistpartier skulde bekende sig helt og fuldt til USSR.s udenrigspolitik. Dette var sket i fuld overensstemmelse med en ordre fra Moskva.

Den kommende tid vilde blive tiden for en betydningsfuld kraftprøve mellem sovjet og vestmagterne. Tiden havde imidlertid arbejdet for Rusland, der nu var rede til at slå hårdt til. Rusland havde sin invasionshær og sine flyverstyrker parat.

DKP havde fået ordre til at holde sig parat.

DKP vilde få meddelelse om en russisk besættelse af Danmark før den vilde blive iværksat, måske dog kun med een times varsel.

Ingen aktiv kommunist må rejse uden partiets tilladelse. De aktive kommunister skulde være i daglig kontakt med hverandre.

Kommunister hele verden over havde nu svoret Rusland hjælp og støtte i den kommende kamp.

Kommunisterne skulde fra og med Atlantpagtens underskrivelse betragte sig som værende i krig med vestmagterne. De kommunistiske tillidsmænd fik ordre til at sabotere alle leverancer til vestmagterne. Alle arbejdspladser skulde have følgende parole: Der skal indsendes oplysninger om alle leveringer, om alle betydende forhold - også økonomiske, alle fabrikers indretning og maskinelle udtryk, om maskinparkens tilstand o.s.v.

Til disse udtalelser har en aktiv kommunist fremsat følgende kommentar: Det vil ikke vare længe før der bliver krig. Når Danmark har underskrevet Atlantpagten vil det blive betragtet som angriber mod Rusland. Vestmagterne vil fare hårdt frem mod kommunisterne i Dmk., hvorfor Rusland ~~måtte~~ besætte Danmark for at hjælpe kommunisterne. Vestmagterne kan ikke standse Rusland eller kommunismen, der vilde vinde.

Ved et fortroligt møde omkring den 1/3 skal aktive københavn-ske kommunister have fået ordre til i tilfælde af vestallieret besættelse af Danmark at søge til Lolland-Falster for derfra at blive overført til russisk-besat område. I tilfælde af russisk besættelse af Dmk. ligger andre ordre klar til udsendelse.

BOPA har fået ordre til atreorganisere sig.

Vend!

Fra den herværende russiske ambassade kan følgende oplyses:

I hvert fald i eet kontor er der nu ikke længere noget billede af STALIN, medens der er opsat nye billeder af MOLOTOV og VICHINSKY.

Flere af ambassadens medlemmer venter med øjeblikks varsel at blive kaldt hjem til Moskva på grund af situationens udvikling. Der har været hørt beklagelser over, at personellet i den sidste tid næsten ingen frihed har haft.

På een undtagelse nær er nu alle danske i ambassadens tjeneste blevet afskediget på ordre fra Moskva. Den eneste dansker, der nu er tilbage er STIG SURLAND, der underviser medlemmer af ambassaden i dansk.

Fra den russiske ambassade skal der til herværende hvide-russere være blevet sagt, at dersom de vilde arbejde for Rusland, vilde der i tilfælde af en russisk besættelse af Danmark ikke ske dem noget ondt. Som følge heraf skal flere af disse hvide-russere være gået ind på at arbejde for sovjet.

H E M M E L I G T !
=====

(Expl. nr. 1 af ialt 3 expl.)

Fordeling:Expl.nr.1:
- - 2:
- - 3:

Köbenhavn, den 18/3 1949.

(Kilde:)

Onsdag den 16. ds. har der været et fortroligt møde i DKPs faglige sekretariat, hvor tilkaldte tillidsmænd modtog ordre til øjeblikkelig at gøre alt for at skabe uro på arbejdspladserne, fremkalde strejker, ved uheld at komme til at standse maskinerne og i det hele taget at øve sabotage mod produktionen og produktionsmidlerne.

Endvidere blev der givet ordre til fra arbejdspladserne snarest at indsende de tidligere forlangte oplysninger om leverancer, økonomiske forhold, fabrikernes indretning og maskinelle udstyr, maskinparkens tilstand m.v.

ger i en periode generelt præget af international høj-intensitet havde sat sig selv i søgelyset for E-tjenestens legitime (men naturligvis ikke eventuelle illegale) opmærksomhed. DKP lagde ved offentlige udtalelser i perioden ikke skjul på, at partiet ikke ville støtte en krig mod Sovjetunionen og omvendt ville sætte sig til modværge, hvis noget enkeltland eller Atlantblokken skulle indlede en angrebskrig. Det virker også overvejende sandsynligt, at partiets ledelse har diskuteret, hvordan det skulle forholde sig ved en evt. krig, der involverede Danmark på Sovjets modstandside.⁴ I det omfang en række af dokumenternes oplysninger er fabrikerede, må man konstatere, at DKP's politik selv var med til at skabe grobunden for, at de kunne opfattes som troværdige.

Både Tage Kaarsted og Kurt Jakobsen har understreget, at pointen ikke kun er, om oplysningerne har været troværdige. Pointen er mindst lige så meget, at de i samtiden af regeringen blev opfattet som troværdige: Oplysningerne "blev troet".⁵ Den konklusion følger jeg mig ikke helt overbevist om. Man skal vide, at Hedtoft-regeringen gennem hele 1948 og de første måneder af 1949 blev bombarderet med alarmistiske oplysninger af enhver art om en forestående konflikt med Sovjetunionen. Alle disse oplysninger var naturligvis urøvekkende, også oplysningerne om DKP's aktiviteter, ikke mindst i lyset af, at enhver kunne se, at forholdet mellem Sovjetunionen og Vestmagterne nærmest blev tilspidset dag for dag. Krigsrisikoen blev oplevet som helt nærværende, hvad ikke mindst Berlin-krisen, hvor Sovjet siden juni 1948 havde blokeret for tilførsler til Vestberlin ad landjorden, var en daglig påmindelse om.

Men i denne situation virker det også som om, at Hedtoft-regeringen lærte at tage de mere sensationelle oplysninger med et gran salt. Det gjorde man under påskekrisen i marts 1948; det gjorde man da E-tjenesten i november 1948 meget håndfast søgte at overbevise regeringen om, at krigsfaren var langt større og konkret end det britiske Foreign Office lagde op til, og det gjorde man nok også med de ret kontante oplysninger om Sovjets an-

grebsplaner og DKP's sabotageplaner, som de kom til udtryk i de her optrykte dokumenter. Mon regeringens analytikere eksempelvis fandt det troværdigt, at Sovjetunionen skulle informere DKP om sine eventuelle krigsplaner? Men på den anden side bekræftede oplysningerne givetvis regeringen i vigtigheden af og ønsket om at holde DKP's aktiviteter under nærmere opsyn.

De optrykte dokumenter er imidlertid ikke kun interessante og relevante ud fra deres beretningsværdi. De er nok så interessante som levn, fordi de bidrager til historien om, hvordan der i ly af den kolde krig udviklede sig en overvågningskultur, hvor E-tjenester og 'private firmaer' på legal og illegal vis holdt et vågent og nidkært øje med legale og illegale aktiviteter hos politiske ydergrupper, først og fremmest venstrefløjsgrupper som DKP. Til belysning af denne historie er de optrykte dokumenter naturligvis kun en dråbe i havet. Her kan man håbe, at PET-kommissionen og DUPI's koldkrigsundersøgelse samt det annoncerede partihistorieprojekt fra DKP's side vil kunne kaste væsentlig nyt lys over en side af den kolde krig, som vi indtil nu kun har spredt og fragmentarisk viden om.

I ventetiden på resultaterne af disse undersøgelser kan man tage de optrykte dokumenter i nærmere øjesyn. De belyser både en side af historien om Danmarks indgang i Atlantpagten og et kapitel af den danske overvågningshistorie.

Noter

1. Kurt Jacobsen; *Aksel Larsen – en politisk biografi*, 2. udg. 1995, s. 426
2. Ibid. s. 425 ff.
3. Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965*, 1999, s. 333
4. Kurt Jacobsen (1995), *anf. arb.*, s. 430 f., og Bent Jensen (1999), *anf. arb.*, s. 330 ff.
5. Tage Kaarsted, *De danske ministerier 1929-1953*, 1977, s. 427, og Kurt Jacobsen (1995), *anf. arb.*, s. 433.

Thorsten Borring Olesen
Lektor, Jean Monnet Professor, lic.fil
Historisk Afdeling, Århus Universitet
Bygning 410, 8000 Århus C